

BEDENSEL DENEYİMİN İKİ YANSIMASI: SANAT VE DİL

Aysun AYDIN¹

ÖZET

Pek çok farklı disiplin için sanat ve dil, insanı diğer canlılardan ayıran nihai kültürel üretimi ve bilişsel başarısı olmaları bakımından ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Felsefe tarihi içinde de sanatın ve dilin ya da estetik deneyim ve dil deneyiminin pek çok farklı kavramsallaştırması ile karşılaşmak mümkündür. Farklı bakış açıları bazen bizi bir bilinç ürünü olarak sanat ve dilin özne merkezli veya idealist yorumuna götürürken, bazen de sanat ve dilin kültürel, etkileşimsel ve deneyimsel yorumları bizi bu iki öğeyi birlikte ve ayrı ayrı yeniden düşünmeye davet etmektedir. Sözü edilen ikinci yaklaşım, öncelikli olarak fenomenoloji geleneğine aittir ve bedensel deneyime dayanan özgün bir sanat ve dil okuması sunmaktadır. Bu geleneği temsil eden farklı düşünürlerin sunduğu fenomenolojik deneyim kavramsallaştırması, bir yandan estetik deneyimi ve sanatı, bedensel deneyimin nihai noktası olarak tanımlayıp anlam ile özdeşleştirirken, diğer yandan ve başka bir açıdan aynı nihai noktaya dili koymaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın öncelikli amacı sanat ve dili bedensel deneyimin iki nihai noktası olarak betimlemek ve değerlendirmek ve aynı zamanda sözü edilen iki fenomenolojik yorumu karşılaştırmak ve tartışmaya açmaktır.

Anahtar Kelimeler: Deneyim, Beden, Sanat, Dil, Fenomenoloji.

THE TWO REFLECTIONS OF BODILY EXPERIENCE: ART AND LANGUAGE

ABSTRACT

For many different disciplines, art and language have a privileged place, in terms of being a final cultural production and cognitive achievement of human beings, which distinguishes human beings from other living beings. In addition, in the history of philosophy we are encountering many different conceptualizations of art and language or aesthetic experience and experience of language. While different perspectives sometimes bring us to the idealist and subject centered interpretations of art and language that are the production of consciousness, sometimes cultural, interactional and experimental interpretations of art and language invite us to think these two elements both together and separately. The aforementioned second perspective belongs to the phenomenological tradition and it presents a rereading of art and language, which is based on bodily experience. The phenomenological conception of experience, which is presented by thinkers who represents the phenomenological tradition, on the one hand defines the aesthetic experience and art as the final summit of bodily experience, on the other hand and from a different point of view, it places language on the same final summit. In this respect, the aim of this study is to describe and evaluate art and language as the final summits of bodily experience, and to compare and discuss the two mentioned phenomenological interpretations on this relationship.

Keywords: Experience, Body, Art, Language, Phenomenology.

¹ Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, aaysunaydina@gmail.com

GİRİŞ

Felsefi zeminde, genelde rasyonel yaratımlar daha fazla konu edinse de, sıklıkla ve farklı bağlamlarda konu edinilen kavramlardan biri de deneyim kavramıdır. Felsefe tarihi içinde uzun dönemler boyunca epistemolojinin bir konusu olarak ele alınan bu kavram, bir taraftan öznenin duyum veya algı yetileri ile sınırlandırılarak, diğer taraftan da bilginin kaynağı olmak bakımından aklın mutlaklığının karşısına konumlandırılarak daima epistemolojinin ikincil odağı olmuştur. Deneyim, genellikle özneye ait ve özneye bağlı olması bakımından sınırlandırılmış ve öznel alana indirgenmiş bir kavram olarak karşımıza çıkar. Kuşkusuz, yine özellikle epistemoloji tartışmalarında başta Deneyimci düşünürler ve Kant olmak üzere, bilgi oluşturma sürecinde deneyime hak ettiği statüyü vermeye ve en azından bilgideki gerekliliğini sunmaya çalışan düşünürler olmuştur. Ancak bu statü de, öznel, düalist ve hatta idealist bakış açılarının çemberinden kurtulamamış ve deneyim kavramı felsefi zeminde ayrıcalıklı bir yer edinmemiştir.

Öte yandan, deneyim kavramının epistemolojik bağlamdaki bu ikincil durumu, geleneksel felsefenin ontolojik bağlamdaki kabullerinden biri olan zihin/ruh-beden düalizmi tarafından da tetiklenmiştir. Bu tetiklenme, deneyimin duyumla ve duyumun kaynağı olarak bedenle özdeşleştirilmesi ve dolayısıyla aklın kaynağı olarak ruh veya zihnin karşısında tanımlanmasıdır. Bu nedenle, felsefi zeminde deneyimi konu edindiğimiz her durumda, zorunlu olarak kendimizi sözü edilen geleneksel epistemolojik ve ontolojik taraflardan birinde buluruz. Elbette bu çalışmanın amacı deneyim kavramının bu türden tarihsel bir okuması ya da betimlemesi değildir. Ancak sözü edilen geleneksel ayrımlar aşılabildiğinde ve deneyimin farklı bir okuması olanaklı hale geldiğinde, bedenli (*embodied*) bir varlık olarak insanın yaşamının tüm öğelerini kapsayan bir deneyim kavramının tanımlanabilmesi ve deneyimin insanın tüm anlam ve kültür dünyasının kaynağı olarak gösterilebilmesi bu çalışmanın temel amaçlarından biridir.

Yirminci yüzyılda öne çıkan farklı deneyim kavramsallaştırmaları, hem bedensel deneyimi (*bodily experience*) hem de sözü edilen yaşam deneyimi (*life experience*) kavramlarını özgün bakış açıları ile sunmuşlardır. Fenomenoloji geleneği temsilcileri başta olmak üzere, pek çok çağdaş düşünür tarafından ele alınan ve bir bakıma yeniden fark edilen deneyim kavramı, yeni felsefi konu, soru ve değerlendirmelere kapı açmıştır. Bu bağlamda, deneyimin bu türden bir kavramsallaştırması, hem geleneksel felsefenin sözü edilen ayrımlarından arınmıştır hem de deneyimi salt bilgi ya da bilme meselesinin dar alanına indirgenmekten kurtarmıştır. Epistemolojik ve ontolojik bağlamın iç içe tanımlandığı bu yeni kavramsallaştırmalar, bir yandan insanın dünya ile karşılaşmasını, ilişkisini veya etkileşimini bedensel deneyimi üzerine kurarken, diğer yandan insanın anlam yaratımını ve insan yaşamının öğeleri olan tüm kültürel üretimlerini de bu bedensel deneyim üzerine kurar. Bedensel deneyim zemininde kavranan ve bu deneyimden kaynaklanan kültür dünyası öğelerinin başında ise sanat ve dil gelmektedir. Estetik deneyimi deneyimin hem en saf hem de en üstün hali olarak tanımlayan düşünürler olduğu gibi, deneyimin ve deneyimden doğan anlam dünyasının kavramsal-sembolik ifadesini en üst noktaya koyan düşünürler de vardır. Bu anlamda, sanat ve dil bu iki tür deneyim yorumunun temsilleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu açıdan, öncelikle bedensel deneyim kavramsallaştırmasını betimlemek ve fenomenolojik bağlamda sunmak, daha sonra bedensel deneyim zemininde sanatı ve estetik deneyimi ele almak ve son olarak yine bedensel deneyim zemininde anlamı ve dili ele almak büyük önem arz etmektedir. Fenomenolojik bakış açısıyla sunulan ve beden kavramı zemininde yeniden kurulan bu deneyim kavramsallaştırması; felsefi zeminde sanata, dile ve anlama dair özgün bir ifade ve dayanak olması bakımından önemli ve tartışmaya değerdir.

Fenomenolojik Bir Okuma: Deneyimin Bedenselliği

Çağdaş felsefi yaklaşımlar açısından bedenin felsefenin gündemine oturması, en temelde salt bilinç sahibi olmak bakımından tanımlanan bir özne kabulüne karşı çıkış ile başlar. Hem epistemolojik hem de ontolojik bağlamda yalıtılmış bir bilinç kabulü, dünya ile bedenli bir varlık olarak karşılaşmanın tanımlanmasına ve dünya ile beden zemininde bir ilişkinin kurulmasına engeldir. Bedenden yalıtılmış bir bilinç olarak özne kabulünün reddi, başta özneyi doğadan ayıran geleneksel kabuller olmak üzere, pek çok felsefi ayrımın da reddini içerir. Bu reddediş aynı zamanda, epistemolojik ve ontolojik açıdan olduğu kadar etik-politik bağlamda da yeni bir özne kabulünün inşasının zemini oluşturur. Bu özne bedenli bir

öznedir ve dünya ile ilişkisi bu tanım üzerinden yeniden ifade edilmelidir. Öznenin dünya içindeki tüm varlığı ve yaşamın tüm öğeleri bu bedenli ilişki üzerinden ifade edildiğinde, yeni bir felsefi okuma, yeni bir kavramsal çerçeve ve yeni bir anlam yaratımı olanaklı hale gelecektir. Bedenlenme (*embodiment*) kavramı üzerine kurulan bu yeni yaklaşımlar, bedensiz bir bilincin olanaklı olmadığını iddia ettikleri gibi, bedenli bir öznenin biyolojik ve sosyo-kültürel bir varlık oluşuna da odaklanırlar. Bu açıdan baktığımızda, beden odaklı bu bakış açısı bedenli bir öznenin dünya içindeki bulunuşunu ve dünya ile ilişkisinin tüm boyutlarını yeniden tanımlamakta ve sunmaktadır.

Öznenin dünya ile beden zeminindeki bu ilişkisini ifade eden ve açıklayan en uygun kavram ise deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce söz edildiği üzere, deneyim kavramının geleneksel felsefe içinde göz ardı edilen önemi, bu yeni bedenli özne kabulü ile gündeme gelecektir. Deneyim kavramının beden kavramı zemininde ya da bedenli özne kavramı ile ilişkisi içinde ele alınması, bizi deneyimin bedenselliği (*bodily experience*) kavramına götürür. Bu noktada bu deneyim kavramsallaştırmasının öznenin deneyiminden daha geniş bir anlamı temsil ettiğini, her ne kadar bedenli özne kabulüne dayansa da, sözü edilen deneyimin özne-nesne ayırımından arınmış etkileşimsellik² (*interactionality*) kavramı ile karşılanan bir deneyimi temsil ettiğini söylemek gereklidir. Bu temsile göre deneyim kavramı, özneye ait bir eylem olmaktan öte, öznenin daima etkileşimsel bir deneyim alanının içindeki bedenli varlığını ifade eder. Bu bağlamda, deneyimleyen öznenin varlığı ya da konumu da “bilgi nesnesi olarak yabancı bir dış dünyayı bilmeyi arayan bir öznenin tersine, duyumsayan bir organizmanın içinde bulunduğu çevre ile etkileşimi meselesidir” (Dewey, 1934, s. 70). Bu etkileşimselliği fenomenolojik bakış açısıyla “karşılaşma olarak deneyim” kavramı ile karşılamak mümkündür. Bu karşılaşma fikri, “herhangi bir kavrayış olmadan gerçekleşen bir karşılaşmadır ve söz konusu olan, mutlak olarak bağımsız iki gerçeklik arasındaki karşılaşma olarak deneyim fikridir” (Şan, 2015, s. 65). Bu anlamda, karşılaşma ve etkileşim deneyimin karşılıklı oluşunu, yani özne ve dünyanın karşılıklı bir etki alanı içinde birlikte ve birbirleri aracılığı ile var olduğunu ifade eden iki temel kavram olarak karşımıza çıkar.

Deneyimin bedenselliği ya da deneyimin bir özne-nesne ilişkisinden öte bir etkileşim alanı olarak ifade edilmesi, öznenin dünya ile ilişkisinin bilinç süreçlerine indirgenmesine ve hem öznenin hem dünyanın/doğanın sabit ve değişmez varlıklar olarak sınırlandırılmasına bir karşı çıkıştır. Bu karşı çıkış, öznenin hem bedenli eylemlerini hem de bu eylemleri ve yaşamının tüm öğelerini kapsayan çok anlamlı deneyim kavramında varlık bulur. Bu çok anlamlılık, deneyimin bir bilinç durumu ya da bilme eylemi olmasının ötesinde, süreç, etkileşim ve ilişki olması ve bu durumun kesintisiz olmasını ifade eder (Dewey, 1925, s. 19). Dolayısıyla deneyim, bedenli öznenin dünya ile kesintisiz etkileşimini ifade eder. Bu kesintisiz etkileşim, öznenin deneyim alanındaki tüm olaylar, durumlar ve nitelikler arasında bağ kurmasıdır. Özne, dünya karşısında sürekli olarak bir tavır alır, bir tutum ve tepki gösterir. Öznenin bu konumu dünyaya karşı etkileşimsel bir duruştur ve bunun zemini dünya ile bedensel deneyimi ya da etkileşimidir. Bedenli etkileşim öznenin sahip olduğu bir niteliği değil, dünyada bulunuş şekli ya da varlığıdır. Bedenden yalıtılmış bir özne olamayacağı gibi, bedenli öznenin etkileşiminden bağımsız bir deneyim de tanımlanamaz. Merleau-Ponty (2014, s. 26) bu etkileşimi şu şekilde dile getirir:

Geometride olduğu gibi psikolojide de vücutsuz bir zihnin önünde uzanan yekpare, homojen bir uzam düşüncesinin yerini, vücudumuzun özellikleriyle ve dünyaya fırlatılmış varlıklar olarak bizim durumumuzla ilişki kuran, ayrıcalıklı doğrultuları olan heterojen bir uzam alır. İnsan bir vücut ve bir ruh değil, bir vücut ile bir ruhtur.

Öznenin dünya ile ilişkisi dinamik bir ilişkidir ve bu nedenle sabitlenebilir ve belirlenebilir değildir. Özne hem bir organizma olarak biyolojik yanıyla hem de psiko-sosyal ve kültürel yanıyla bu ilişkide

² Etkileşimsellik kavramı, öznenin dünya ile karşılaşmasının ya da ilişkisinin karşılıklı bir etkileşim olduğunu ifade eder. Deneyim etkileşimseldir ve öznenin dünya karşısında tek taraflı eylemi ya da algısına indirgenemez. Deneyimin etkileşimselliği bir taraftan deneyimin bedenselliğini yani bedenin dünya içindeki uzamsal varlığını ve etkileşimini temsil ederken, diğer taraftan deneyimin özneye ait bir eylemden çok özne ve dünya arasında karşılıklı bir oluşumu, değişimi, alışverişi ve etkilenmeyi kapsadığını göstermektedir. Deneyimin etkileşim oluşu kabulü özellikle John Dewey ve Maurice Merleau-Ponty felsefelerindeki deneyim kavramsallaştırmasında karşımıza çıkmaktadır.

yaşayan, değişen dönüşen bir beden olarak bulunur ve ilişkinin dinamik yanı canlı ya da yaşayan bir beden varlığına bağlıdır. “Beden algılayan, yaşayan, öğrenen, katlanan, hatırlayan ve sürekli olarak dünyaya yönelen bir varlıktır” (Aydın, 2020 s. 88). Bu açıdan baktığımızda, deneyim hem etkileşimseldir ve bu etkileşim de bedenseldir, hem de daima canlı ve dinamik bir ilişkiler ağını ifade eder ki burada da yaşantı daima bedenseldir.

Özne alışkanlığa bağlı bir beden olarak, aynı zamanda sosyal kültürel ve tarihsel bir beden olarak; yaşamın tüm pratiklerini içeren, belirlenemez ve indirgenemez bir deneyim alanının içindedir. Merleau-Ponty’nin deyimiyle bir deneyim alanı olarak yaşam çok yönlü ve belirlenemez yönelimsel ilişkiler ağıdır ve beden bu deneyim alanına katılır. Dünya ile ilişkisi bu şekilde bir deneyim alanının içinde etkileşimsel bir ilişki olarak tanımlanmış olan öznenin bu dünyaya dair kavrayışları, bilme ve öğrenme süreçleri de bedensel bir deneyim sürecidir (Aydın, 2023, s. 128).

Öznenin dünya ya da doğa ile bedensel ve etkileşimsel deneyimi, bir yandan bu özneyi biyolojik, tarihsel, kültürel ve toplumsal bir varlık olarak tanımlarken, diğer yandan bu etkileşimsel deneyim alanını bu öznenin kültür üretim ya da yaratım alanı olarak sunar. Kültür dünyası, böyle bir öznenin yaratımı olan sanatı, ahlaki, dili, dini, mitleri ve yasaları içeren bir deneyim dünyasıdır (Alexander, 1987, s. xiii). Kültür ve anlam yaratımı, sürekli olarak deneyim dünyası içinde bağ kurma, ilişki ağları görme ve oluşturma durumudur. Merleau-Ponty bu bağ kurma durumunu şu şekilde ifade etmektedir; “Bir niteliği ona duygusal bir anlam yükleyen insan deneyimi içerisine yeniden koyarsak, o niteliğin kendisiyle hiçbir ortak yanı olmayan başka niteliklerle kurduğu bağlantı da anlaşılır hale gelmeye başlıyor” (2014, s. 28).

Dolayısıyla, öznenin bedensel deneyimi sadece öznenin dünyayı bilmesini ifade eden epistemolojik bir kavram olmadığı gibi, sadece deneyimsel alan olarak öznenin dünya içindeki bulunuşunu ifade eden ontolojik bir kavram da değildir; aynı zamanda insanın başta anlam yaratımı olmak üzere sanat, dil gibi kültürel üretimlerinin de yegâne zeminidir. Anlam yaratan varlık olarak insan yaşamının kültürel öğeleri bedensel deneyim içinde kurulan ilişkiler ve bağlardır. Bu nedenle, deneyimi bedenselliği içinde tanımlayan ve yorumlayan pek çok düşünür için insanın bedensel deneyiminin ayrıcalıklı ve hatta nihai noktası anlam ve kültür yaratımıdır. John Dewey, deneyimi önce doğa ve sonra da kültür ile özdeşleştirirken, estetik deneyimi ve sanat üretimini bu deneyimin en saf hali ve tamamlanmışlığı olarak ifade eder. Öte yandan Maurice Merleau-Ponty, sanatı sanatçının bedensel deneyimi aracılığı ile dünyanın yeniden anlamlandırılması olarak tanımlar. Estetik deneyim yoğunlaşmış bedensel deneyimin dışavurumu ya da ifadesidir. Bu noktada, sanat bedensel deneyime bağlı bir anlam yaratımı olarak karşımıza çıkarken, bir başka açıdan anlamın ifadesi olarak kavram ve dil üretimi de bedensel deneyime bağlı olarak tanımlanmaktadır. Eugene Gendlin fenomenolojisinin odağını oluşturan bu yaklaşım, bizi anlam ve dilin bedenselliğine götürür. Bu bağlamda, bu iki farklı bedensel deneyim okumasının üzerinde biraz daha durmakta fayda vardır.

Bedensel Deneyimin Bütünselliği Olarak Sanat

Genel olarak baktığımızda, fenomenolojik bakış açısında estetik deneyim bir ifade ya da bir dışavurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda estetik deneyim bir taraftan bedenli öznenin, sanatçının, dünya ile etkileşiminde kendini gerçekleştirmesini yani bedenli bir varlık olarak kendini dışavurumunu ifade ederken, diğer yandan dünya ile etkileşiminde deneyimlenen ilişkilere ve bağlara dair bir anlamın dışavurumunu ifade etmektedir. Hem Dewey (1934) hem de Merleau-Ponty (2015) için felsefenin nihai konusu estetik deneyim olmalıdır, çünkü her iki düşünür de hem öznenin dünya ile deneyiminin en saf ve tamamlanmış halini estetik deneyim olarak görürler, hem de sanatçının anlam yaratımını dünyayı yeniden tanımlamak ve görmek olarak sunarlar. Bu açıdan, estetik deneyim içinde bedenin dünya ile karşılaşması ve etkileşimi en üst noktada bir anlam yaratma faaliyetidir. Dewey bunu sanatı “dolaysızca sahip olunabilecek anlamlarla yüklü faaliyet tarzı” (1925, s. 290) şeklinde tanımlayarak ifade eder.

Daha önce dile getirildiği gibi, bedensel deneyim sosyo-kültürel bir organizma olan insanın yaşamının tüm öğelerini kapsar. Dünya ile etkileşim sürekli bir harekettir ve bu hareket insanın tüm anlam ve kültür yaratımını dışa vurur. Bu açıdan estetik deneyim, bu hareket içindeki sıradan deneyimlerin “yoğunlaştırılması, saflaştırılması ya da tamamlanmış hali” (Kestenbaum, 1977, s. 9) olarak ifade edilir. Bu ifadedeki önemli nokta, aslında estetik deneyimin de diğer deneyimler arasında bir deneyim olarak var olduğu ve ayrıcalıklı bir statüde olmadığıdır. Bu vurgunun nedeni ise, sanatı ve sanat eserini bedensel deneyimin dışında ve insanın anlam yaratımının ötesinde, ideal ya da kurumsal boyutta tanımlamaktan kaçınmaktır. Sanat yalnızca bir kültürel üretim ya da sanat eserinin sanatçının deneyiminden bağımsız kurumsal bir ürün olarak değerlendirilmesi olmamalıdır. Çünkü en genel ifade ile sanat bedeninin dünya ile etkileşiminde sahip olduğu nitelikler arası bağlardan çıkan anlam yaratma faaliyetidir ve salt sanat eserine indirgenmemelidir.

Estetik deneyim, niteliklere bağlı olarak değişen, yoğunlaşan ya da farklı biçimlerde hissedilen bir deneyimdir ve sıradan deneyim biçimlerinden daha bütünlüklü olarak fark edilir. Bu fark ediş insana özgü bir ahenk ve uyum algısının anlamlandırılmasıdır. Bu algı ve anlamlandırma yine bedene bağlıdır ya da bedenseldir. Merleau-Ponty bunu şöyle dile getirir:

Valery, ressam “vücudunu katmaktadır” der. Gerçekten de bir Tin’in nasıl resim yapabileceği bilinmez. Ressam dünyaya vücudunu vererek, dünyayı resme dönüştürür. Bu töz dönüşümlerini anlamak için, işlem yapan ve şimdi varolan vücudu bulmak gerekir – bir uzay parçası, bir işlevler demeti olmayıp bir görüş ve hareket girişikliği olan vücudu. (2015, s. 304)

Estetik deneyimde beden kendini anlamlarla ifade eder, ortaya koyar. Beden deneyim alanında dünya ile tüm etkileşim biçimlerini, dünya içindeki tüm bağlarını, alışkanlıklarını, kesintisiz olarak dünya içinde bulunuşunu bu deneyimde ifade eder, dışa vurur. Bu dışavurum hem sanatçının deneyimi hem de sanat eserini algılayan öznenin deneyimi için geçerlidir. Dolayısıyla, sanat eseri iki yönlü bir ifadenin kaynağıdır ve her iki taraf için de bu ifade oluş bedenseldir. İnsanın yarattığı kültür dünyası var olan tüm diğer şeylerle birlikte deneyim alanının bir parçasıdır ve anlam yaratımı bu bütünden bağımsız düşünülemez. Bu nedenle, bedeninin dünya içindeki etkileşimsel varlığı bu bütünün etkileşimselliği içinde düşünülmeli ve deneyim bölünerek ya da bütünden bağımsız anlaşılmalıdır. Sanat eseri ve sanatçının yaratımı da böylesine bütünsel bir etkileşim dünyası içinde birbirinden bağımsız değildir ve Merleau-Ponty’nin deyişiyle bir “iç içe geçmişlik” (2014, s. 68) söz konusudur.

Öte yandan fenomenolojik bakış açısında, bedeninin dünya içindeki bulunuşu ve dünyaya algı zemininde yönelimi alışkanlığa bağlıdır (*habitual*) ve düşünüm-öncesidir (*pre-cognitive*) (Aydın, 2020, s. 82). Canlı ve dünyaya sürekli olarak katılan bir bedeninin yaşayan deneyimi alışkanlığa bağlı ve dolaylıdır. Bu durum bedeninin dünyaya yöneliminin bilinç öncesi, kavram öncesi ve anlam öncesi halini ifade eder. Bu nedenle sanatçının dünyaya katılımını, bu katılımında dünyayı farklı görme biçimini ve anlam yaratımını dolaylı ve alışkanlığa bağlı bir yönelim olarak açığa çıkaran estetik deneyim, bedene ait ve salt bedensel olmak bakımından en saf deneyim halini temsil eder. Alışkanlığa bağlı olma ifadesi tam da deneyimin bedenselliğini, bedeninin dünyaya kendini bilinç ve bilince ait kavramsal bağlamlardan bağımsız olarak açmasını ifade eder. Dolayısıyla, sanatçı ve sanat eseri bu belirlenemez ve muğlak deneyim alanının tam ortasındadır. Buradaki belirlenemezlik, kavramsal etiket ve tanımlamaları önceleyen deneyimin sadece bedeninin etkileşimine ve dışavurumuna bağlılığını ifade eder. Dünyayı algılayan ve fark eden bedende meydana gelenin oluşturduğu bir görme biçimi olarak sanat, düşünceden bağımsızdır, sadece bedenden doğar (Şan, 2016, s. 218).

Şu halde, bedensel deneyimin düşünüm-öncesi boyutu, estetik deneyimin zeminidir ve bedeninin dünya ile dolaylı, alışkanlığa bağlı ve nesnellik öncesi deneyimi fenomenolojik açıdan sanatı da en doğru tanımlayan durumdur. Çünkü sanat, bedensel deneyimden doğan bir yeniden görme biçimi olarak düşünceden, kavramlardan ve kurumlardan önce gelir. Bedensel deneyimin önceliği geleneksel anlamda sanata dair tanım ve ifadeleri, kuramsal ve kurumsal sınırlılıkları aşar. Şan, sanatın felsefi zeminde bu ayrıcalıklı yerini şu şekilde ifade eder;

Merleau-Ponty'ye göre asıl felsefe, dünyayı görmeyi yeniden öğrenmektir; o görünürü yeniden görmeye, sözü yeniden dile getirmeye, düşünceyi yeniden düşünmeye çağrıdır. Sanat ise bu davetin yinelenmesidir... Öte yandan Fransız filozof bir dil felsefesi, bilim felsefesi veya hukuk felsefesi gibi sanat felsefesi önermez. O sanat üzerine değil sanattan itibaren düşünür. Merleau-Ponty daha sonra Deleuze'de görüleceği üzere, sanatın ve felsefenin kültürel ve zihinsel evrenin suni ürünleri olmalarından ziyade birer yaratım olarak varlığa temas ettiklerini düşünür (2016, s. 219).

Bu bağlamda, sanatın ya da estetik deneyimin fenomenolojisi bizi sanatın bedenselliğine veya estetik deneyimin bedenselliğine götürür. Sanat bedeniyle dünyaya yönelen sanatçının ya da sanatçının dünya ile bedensel etkileşiminin bir ifadesi, dışavurumu ve yaratımıdır. Sanat eseri de bu bedensel deneyim sonucunda yaratımı temsil eder. Bu açıdan sanat, çalışmanın başında ifade edildiği gibi, öznenin dünya içindeki bedenli bulunuşunun, temasının ya da bedensel ve etkileşimsel deneyiminin, bu deneyimi anlam yaratımına ve sanat eseri yaratımına götürmesi bakımından en nihai noktadır.

Bedensel Deneyimin Sembolleşmesi Olarak Dil

Deneyimin bütünselliğini ve bir bakıma en üst noktasını temsil eden estetik deneyim ve sanat, aynı zamanda bedenün alışkanlığa bağlı ve düşünüm-öncesi yanını da temsil eder. Bu bağlamda, anlam ve sanat yaratımı bedensel deneyimin en saf ve dolayimsız hali ile özdeşleşir. Dewey ve Merleau-Ponty'nin bu alışkanlığa bağlı ve düşünüm-öncesi sürece dayanarak bedensel deneyim ve sanatla kurdukları ilişkiyi, Gendlin hissedilen deneyim (*felt-experience*) kavramını tanımlayarak bedensel deneyim ve dil ile kurar. Bu noktada, üç düşünürün kavramsal kabullerinin aynı noktadan hareket ettiğini söylemek yanlış olmaz. Bedensel deneyimin düşünüm-öncesi ve dolayimsız (*immediate*) oluşu, farklı kavramlarla ifade edilse de aynı anlamı karşılar. Öte yandan, insanın dünya ile ilişkisinde bedenün dolayimsız oluşundan çıkan anlam yaratımı da benzer şekilde ifade edilmiştir. Ancak, bu anlam yaratımı bir tarafta sanat faaliyetinde gerçekleşirken ya da en üst düzeyde dışavurumunu sanatta bulurken, diğer tarafta bu dışavurumu sembol, kavram ve dil üretiminde bulur.

Gendlin “bilginin mantıksal ve işlevsel boyutunun yanı sıra, doğrudan hissedilen deneyimsel boyutu da vardır. Anlam sadece şeyler hakkında değildir ve sadece belirli bir mantıksal yapı değildir, aynı zamanda hissedilen deneyimi de içerir” (1962, s. 1) şeklindeki ifadesinde, diğer düşünürlerde değindiğimiz gibi anlamın hissedilen bedensel deneyimsel (*bodily-felt experience*) yanına vurgu yaparken, mantıksal yapı ifadesi ile dilsel ifadenin biçimine gönderme yapmaktadır. Gendlin'in amacı, dili oluşturan mantıksal-kavramsal form ya da şemaların beden ve bedensel deneyim tarafından öncelendiğini, bu şemaları oluşturan temel ögenin daima beden olduğunu göstermektir (1962, s. 3). Deneyimin bu önceliği bedensel-hissedilen deneyimleme (*bodily-felt experiencing*) kavramı ile karşılanır ve tüm yaşam pratiklerimiz ve bu pratikleri ifade eden form ve şemalarımız deneyimin bu hissetme halinden kaynaklanır. Buna göre, “sanatsal formlar, felsefi kalıplar, dini kodlar, sosyal kalıplar, ahlaki değerler ve ritüeller gibi tüm şema oluşturma biçimleri” bedensel deneyime bağlıdır.

Gendlin, mantıksal-kavramsal form ve şemaların rolünü yadsımaz, ancak dünya ile karşılaşmanın ve bilmenin salt mantıksal form ve sembollere indirgenmesine karşı çıkar. Çünkü salt mantıksal formlarla düşünmek, düşüncemizi ve dünya ile deneyimimizi sınırlandırır... Bu noktada Gendlin'in amacı, deneyimlerimizi ya da bedensel varlığımızı mantıksal form ve şemaların etiketleri ile değerlendirmek, analiz etmek ve deneyimleme halinden çok deneyimi tanımlamak şeklindeki kavramsal önceliğe karşı çıkmaktır. Bu nedenle deneyimin yaşanması deneyimin tanımlanmasını, hatta dile dökülüp aktarılmasını önceler; ve anlam da bedensel deneyimin yaşanması ya da deneyimleme sırasında öncelikli olarak hissedilen bir şeydir (Aydın, 2023, 137).

Bu noktada, ‘hissedilen (*felt*)’ kavramının bir duygu durumunu değil, bedensel deneyimin kavramları ya da sembolleri önceleyen, düşünüm öncesi boyutunu temsil ettiğini söylemek gerekir. Bu açıdan, daha önce dolayimsızlık ve alışkanlığa bağlı olma kavramları ile açıkladığımız bedensel deneyimin düşünüm öncesi boyutu burada hissedilen kavramı ile karşılanmaktadır. Dünya ile etkileşimin ve dünya

içinde bulunuşun yaşamın her boyutunu kapsayan tek dayanağı beden olduğu için, söz konusu düşünmeyi temsil eden mantıksal-kavramsal şablonlar olduğunda da bedenden ayrı düşünülemez. Dünya ile ilişkinin bedene ve bedensel deneyimden doğan ifadelerle bağlı oluşu, dünyaya dair düşünme, kavramsallaştırma, sembolleştirme, anlamlandırma ve kısaca söylesek mantıksal bir dizgede ifade etme süreçlerimizi de içerir. Gendlin bedenden doğan bu bütünlüğü şu şekilde ifade eder;

Beden terimini kullandığımda, fiziksel bir makineden daha fazlasını kastediyorum. Sadece çevrendeki olayları fiziksel olarak yaşamamı değil, onları zihninde düşünmeni de kastediyorum. Senin fiziksel olarak hissedilen bedeninin buranın ve başka yerlerin, şimdinin ve başka zamanların, senin ve başka insanların devasa bir sisteminin parçasıdır. Doğrusu bütün evrendir. Beden, muazzam bir sistemde bu anlamda bedensel yaşayan bir varlık olmak ve içerden hissedilmektir (1981, s. 29).

Bu kavramsal çerçevede sunulan fenomenolojik bakışın amacı, geleneksel felsefenin düşüncenin araçları olarak gördüğü ya da düşünceye ait süreçler olarak tanımladığı, mantıksal-kavramsal formlara ve sembollere indirgediği anlam ve dili bedensel deneyim ile açıklamak ve aynı zamanda deneyimi bu dil ve sembollerle değil de, dili bedensel deneyimle açıklamaktır. Bu noktada düşünür, mantıksal-kavramsal formlardan ya da etiketlerden hareket eden bir felsefe değil de, hissedilen bedensel deneyimden hareket eden bir felsefe önerir. Bu nedenle, anlam bedensel hissedilen deneyimde örtük olarak vardır ve anlam da hissedilen bir şeydir (*felt-meaning*). Gendlin, anlamın kavram-öncesi ve hissedilen boyutunu şu şekilde ifade eder;

Birey tarafından hissedilmesine rağmen, tüm bunlar kelimelere taşınamayabilir ve doğrudan genel tanınmış anlamlar ve kalıplar olarak görülemeyebilir. Pek çok görünüş güçlü şekilde hissedilir ancak henüz sadece örtüktür. Birinci kural, bizim karşılık verdiğimiz hissedilen anlamdır. (bireyin farkındalığında içerilen ancak hissedilen ve kavramsal olarak açık olmayan) (1968, s. 210).

Bu açıdan baktığımızda, kelimelerimiz, kavramlarımız, dile ait tüm sembollerimizi bedende örtük olarak vardır, bedenseldir ve hissedilendir. Kelimeler ve semboller bedene aittir. Dil ile yaptığımız şey, bedensel olarak deneyimlediğimiz dünyanın mantıksal bir dizgede, kelimelerle ve sembollerle yeniden kuruluşudur. Bu noktada, estetik deneyimde sanatçının yaptığı yeniden görme ve anlam yaratma durumu, burada dil ve sembollerle yeniden anlamlandırmaya ve yeniden kurmaya dönüşür. Bu yeniden kuruluş hiçbir bağlamda bedenden ayrı değildir.

Kavramsal kalıpları aşan ve deneyimleme üzerine yeni kavramlar, yeni anlamlar üreten bir felsefi tutum olanaklıdır. Belirlenmiş kavramlardan deneyime giderek deneyimi anlamaya ve analiz etmeye çalışmak yerine, deneyimin bize yeni kavram ve anlamlar sunmasını sağlamak... Deneyimden doğan bir “yapılandırma yolu” olanaklıdır. Deneyimden hareket eden yeni bir felsefe önerisi, bir bakıma felsefi tutumu tersine çevirmektir (Aydın, 2023, s 146).

Bedensel deneyim ve bedensel deneyimin önceliği fikri; dünyayı anlama, anlamlandırma ve dilde ifade etme durumumuzu yeniden tanımlamamız için bir olanak sunar. Öznenin dünyaya yönelimi ve dünya ile bedensel etkileşiminden türeyen anlam, kavram ve semboller, yaşayan bir bedene ait olmak bakımından dinamik, bedene ait bağları ifade etmek bakımından ilişkiseldir ve bedeninin hissedilen farkındalığını ifade etmek bakımından dışavurumsaldır. Anlam yaratan, kavram üreten ve dil oluşturan varlık olarak insanın, tıpkı estetik değer ve sanat üretiminde olduğu gibi, bu ayrıcalıklı statüsünün de bedene ait ve bedensel deneyime bağlı olması felsefi zeminde önemli bir kabuldür. Bu kabul, sadece düşüncenin temsili olarak mantıksal-kavramsal ifadeleri değil, tüm kültürel sembollerini ve yaşamın sembolik öğelerini de içerir. Bu anlamda, dünyanın bedensel deneyimi dünyanın bedene bağlı sembolleştirilmesidir ya da bedeninin düzeninin dile dökülmesidir diyebiliriz.

SONUÇ

Sanat ve dil, fenomenolojik bağlamda, bedensel deneyime bağlı anlam yaratımı ve bu anlamın insanın kültürel üretimindeki iki yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir tarafta, beden bir ifade edişi ya da dışavurumu olarak sanat ve sanatın sembolleri varken, diğer yanda bedenin dışavurumu olarak dil ve dilin sembolleri vardır. Sanat, sanatçının bedeniyle dünyaya katılmasını ve bu katılma deneyiminin bütünlüğü ve tamamlanmış halini temsil ederken, dil bedensel deneyimde hissedilen ya da sahip olunan örtük semboller ve anlamları temsil eder. Bedensel deneyimin bu önceliği henüz sembolleştirilmemiş deneyim ve anlamları içerir ve dilin ötesindedir. Sembolleştirme, mantıksal form ve kalıplar, düşünceye bir düzen verdiği kabul edilen tüm şablon ve izlekler bedensel düzenin dışavurumudur. Hem sanat hem de dil bedene bağlı bir dışavurumdur ve bu nedenle, sözü edilen her iki yaklaşımın aynı bedensel bağlamdan hareketle insana ait farklı iki dışavuruma ya da ifadeye ulaştıklarını söylemek yanlış olmaz. Sanat, deneyimin yoğunlaşmış ve hatta dramatikleşmiş hali olarak estetik deneyimin, bedensel deneyimden çıkan anlam yaratımının ifadesi ya da temsilidir. Bu özelliği nedeniyle sanat, özellikle Dewey ve Merleau-Ponty için deneyimin bütünselliğini ve bedensel deneyimin en yüksek dışavurumunu temsil eden ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Öte yandan Gendlin, insanın dilsel ve sembolik ifadelerinin, düşünceye düzen veren mantıksal-kavramsal formlarının bedensel deneyime bağlı oluşunu, bedenin düzeninin sembolleştirilmesi ya da en yüksek dışavurumu olmak bakımından ayrıcalıklı bir yere koyar.

Ancak ulaşılan farklı noktalarda, hem sanatın hem de dilin bir anlam yaratımı olduğu ve bu anlamın düşünüm-öncesi ve bedensel deneyime bağlı olduğu konusunda uzlaşıldığını söylemek yanlış olmaz. Öte yandan, hem sanat hem de dilin bedensel deneyimden doğan sembollerle ifade edildiğini söylemek de yanlış olmaz. Bu bağlamda, bedensel deneyimden doğan anlam ve semboller her iki tarafın dışavurumsal yanını ifade etmekte kullanılabilir. Bu çalışmada, iki yaklaşım arasında ve dolayısıyla sanat ve dil arasında bir tercih yapmak, sanatı ya da dili diğerinden daha değerli ya da bedensel deneyimin daha üstün temsili olarak görmek ya da göstermek gibi bir yaklaşım sunulmamıştır. Daha ziyade, insanın bedensel deneyimi ve dünya ile etkileşiminin bir anlam yaratımı olarak sanat ve dilde nasıl temsil edildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Fenomenolojik bağlamda, insan dünya ile bedeni aracılığıyla ilişkiindedir, etkileşimdedir ve dünyanın içindedir. İnsanın bu bedenselliği ya da bedensel deneyimi, sanat ve dil gibi iki nihai yaratımının zemini olarak karşımızda durmaktadır.

KAYNAKÇA

Aydın, A. (2020). Merleau-Ponty'nin Bedenlenme Fenomenolojisi: Bilinç Beden Bütünlüğü. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1, 77-90.

Aydın, A. (2023). Bedensel Deneyim ve Örtük Anlam: Gendlin'in Yeni Fenomenolojisi, *Beden ve Anlam* (ed. Aydın, A.). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

Alexander, T. M. (1987). *John Dewey's Theory of Art, Experience & Nature: The Horizons of Feeling*. Albany: State University of New York Press.

Dewey, J. (1925). *Experience and Nature, The Later Works, 1925-1953, vol. 1*. Carbondale: Southern Illinois University Press.

Dewey, J. (1934). *Deneyim Olarak Sanat*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

Gendlin, E. (1962). *Experiencing and the Creation of Meaning: A Philosophical and Psychological Approach to the Subjective*. Evanston&Illinois: Northwestern University Press.

Gendlin, E. (1968). The Experiential Response. *Use of Interpretation in Treatment*. U.S.A.: Grune & Stratton, Inc, 208-227.

Gendlin, E. (1981). *Focusing*. New York: A Bantham New Age Book.

Günter, F. (2010). *Aesthetics as Phenomenology – The Appearance of Things* (çev. Veith, J.). Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Hills, J. L. (2013). Pragmatism and Phenomenology: A Reconciliation. *American Catholic Philosophical Quarterly*, 87(2), 311-320.

Merleau-Ponty, M. (2014). *Algılanan Dünya* (çev. Aygün, Ö.). İstanbul: Metis Yayınları.

Merleau-Ponty, M. (2015). Göz ve Tin (çev. Soysal, A.). *Merleau-Ponty Fikir Mimarları-31*. İstanbul: Say Yayınları.

Kestenbaum, V. (1977). *The Phenomenological Sense of John Dewey: Habit and Meaning*. New Jersey: Humanities Press.

Şan, E. (2015). Algı Felsefesi, *Merleau-Ponty, Fikir Mimarları-31*. İstanbul: Say Yayınları.

Şan, E. (2016). Estetik Dünyanın Logos'u. *Dünyanın Teni – Merleau-Ponty Felsefesi Üzerine İncelemeler* (haz. Direk, Z.). İstanbul: Metis Yayınları.